

Om rymningar inom den svenska tvångsvården

”Första rymningen? Ja, det var rätt odramatiskt. Jag satt på öppna avdelningen och lessnade på hela skiten. Det var i vintras. Tog på mig tjocka kläder. Promenerade till närmaste samhälle där jag stal en cykel och cyklade till Katrineholm. Tog morgontåget mot Norrköping, skulle åka vidare hem. Jag hade ingen biljett och jag hade nästan inga pengar, hade trettio spänn på fickan. Tänkte att konduktören skulle ringa snuten och sånt där. Så jag vände tillbaka och ringde och bad dom hämta mig. Det var en jävla dåligt planerad rymning.”

Detta berättar Christoffer, en 22-årig man som är tvångsomhändertagen på grund av sitt heroinmissbruk. I Sverige inleds tvångsvården av narkomaner på särskilda statliga institutioner, s.k. LVM-hem.¹ Dessa har till uppgift att starta den process som ska leda narkomanerna ut ur missbruket, d.v.s. att ”motivera missbrukaren så att han kan antas vara i stånd att frivilligt medverka till fortsatt behandling och ta emot stöd för att komma ifrån sitt missbruk” (LVM §3). Huvudmålet för LVM-hemmen är att få klienterna att gå vidare till annan, frivillig behandling.² En idealtypisk situation innebär att klienten (1) omhändertas från ett omfattande, destruktivt missbruk, (2) avgiftas,

(3) påverkas och motiveras till att söka frivillig behandling inom en annan vårdform, (4) genomgår behandlingen, (5) går ut till ordnade förhållanden med sysselsättning och bostad och (6) förblir drogfri.

En rymning är en kraftfull demonstration från klientens sida mot vårdandet. För att tvångsvården ska kunna upprätthållas krävs kontrollåtgärder så att klienterna stannar på institutionen. Till denna kontrollaspekt hör också att se till att klienterna inte ska kunna fortsätta att använda illegala droger inne på institutionen.

I tvångsvårdens egen terminologi används eufemismen ”avvikning”, inte ”rymning”. Med tanke på att olika former av rymningar kan innebära stora skillnader i motståndet från klientens sida, föreslår jag att en distinktion görs mellan ”rymning” och ”avvikning”. Jag använder ”rymning” för att beteckna den situation som uppstår då en klient utan tillåtelse lämnar själva LVM-institutionen. Rymningen kan ske i hemlighet eller öppet, med eller utan våld mot människor eller föremål, med eller utan medverkan från människor på ”utsidan”. Med ”avvikning” menar jag när en

klient, som är vårdplacerad utanför institutionen, utan tillåtelse avviker från den förutbestämda vistelseplats han/hon ålagts. Jag använder det mildare uttrycket "avvikning" för att markera att detta slag av rymning fordrar mindre gränsöverskridande handlingar, eftersom detta vårdalternativ i regel inte är förknippat med inlåsning. Liknande distinktioner mellan rymning och avvikning görs inom den svenska kriminalvården.

I denna artikel belyser jag i första hand rymningar inom tvångsvården med utgångspunkt från den fältundersökning som jag genomförde på Håkanstorp och Lunden åren 1997-98.³ Jag presenterar den ringa forskningen på området, tvångsvårdens åtgärder för att förhindra rymningar, hur rymningar genomförs och vad rymningarna säger oss om villkoren för tvångsvården. Jag försöker dessutom genom en modell som bygger på begreppen "push" och "pull" förklara varför rymningar sker.

Håkanstorp är ett LVM-hem med plats för sju ton patienter. Målgruppen är i första hand unga narkotikamissbrukare, i praktiken är nästan alla (87 %) heroinmissbrukare. Anläggningen består av ett tiotal hus i en glänta i skogen, en kilometer från landsvägen mellan Katrineholm och Örebro. Det finns en sluten avgiftningsavdelning, en sluten och en öppen vårdavdelning. Nedanför anläggningen finns ett sädesfält och en ganska stor bad- och fiske-sjö. Personalen består av totalt 29 personer, som täcker upp dygnets alla timmar. Ungefär tre fjärdedelar av personalen är män.

Lunden har plats för tolv patienter och målgruppen är kvinnor med narkotikamissbruk, inklusive personer med psykisk störning.⁴ Institutionen är inhytt i en bunkerliknande byggnad på ett lasarettsområde i södra Lund. Här finns en sluten intagningsenhet och en sluten vårdavdelning. Klienterna kan i sällskap med personal vistas på någon av de låsta gårdarna med höga murar. Personalen på 25 personer är till övervägande del kvinnor.

Tidigare forskning om rymningar

Tidigare LVM-forskning tar endast upp rymningar i förbigående och innehåller ingen närmare analys av dessa avbrott i vården. Främst redovisas uppgifter om antalet rymningar från institutionen (se t.ex. Gerdner 1997; Möller et al. 1999; Nilsson & Tops 1994). Av dessa framgår att yngre narkotikamissbrukare är den mest rymningsbenägna gruppen i LVM-vården. I en studie av LVM-hemmet Rå-lambshov (numera Rebecca) noterar pedagogikstuderande Kristin Bjurner (1992) att de flesta kvinnor under sin tid på institutionen varit sysselsatta med att planera drogintag och rymningar. Det gällde att vara beredd att ta varje chans att avvika.

Socialantropolog Göran Johansson (2000), som analyserat behandlingsarbetet på LVM-hemmet Hornö, noterar att personalen har en ambivalent inställning till rymmandet. Å ena sidan kan rymningen medföra att klienten återfaller till missbruk och knarkintag vid återkomsten, å andra sidan kan omständigheterna kring rymningen ge viktig information till den sociala utredning om varje klient som man på Hornö gör för respektive socialförvaltning.

Att rymningar kan vara farliga för klienterna framgår av Ethel Bergs och Cattis Grants (1988) journalistiska framställning om LVM-hemmet Serafen. Flera klienter skadade sig när de försökte ta sig ut från andra våningen. De många rymningarna var en bidragande orsak till att institutionen stängdes, eftersom rymningarna sågs som en följd av den bristande kontrollen och av personalens oförmåga att fullfölja sina bevakningsuppgifter.

När det gäller frivillig vård av narkotikamissbrukare finns det en omfattande forskning om drop-out, d.v.s. att klienterna i förtid avbryter den vård som de sökt sig till. Skillnaden i förutsättningarna är stor mellan drop-out i den frivilliga vården och i rymningar

inom tvångsvården, men i båda fallen är det klienter som på eget initiativ avbryter sin vård.

Mats Fridell (1990), som utgår från egen forskning och en omfattande forskningsgenomgång, ser drop-out inom den frivilliga missbruksvården dels som en indikator på kvalitetsbrister i omvårdnadsarbetet och dels som relaterat till egenskaper hos patienterna. Att heroinister har högre drop-out-frekvens än missbrukare av andra preparat visas i flera undersökningar. Amerikanska studier visar att kvinnor, tonåringar och vissa etniska minoritetsgrupper har högre drop-out än vita missbrukande män över 20 år. Det går också att urskilja grupper med hänseende på olika personlighetskaraktärstiska (t.ex. s.k. antisociala personligheter) som uppvisar en förhöjd avhoppningsfrekvens.

Också forskning om rymningar inom kriminalvården kan bidra till en ökad förståelse för rymningar inom LVM. En genomgång av ledande kriminologiska och sociologiska databaser visar att rymningsfenomenet mycket sällan blir föremål för analyser. I "Fången i fångsamhället" (1974) redovisar kriminologen Ulla Bondesson sina mycket omfattande studier av fängelser och ungdomsvårdsskolor. Hon pekar på att rymningsbenägenheten kan ses som ett uttryck för svårigheten att anpassa sig till anstalten. Rymningsfrekvensen säger något dels om de intagna, dels om anstalten, men också om möjligheten att lätt ta sig ut och om påföljderna av en rymning. Unga rymmer mer än gamla, och allra mest rymmer kvinnor från ungdomsanstalter. Bondesson frågade klienter om den vanligaste orsaken till att en intagen rymmer. Totalt uppgav 37 % av de tillfrågade "pressande att vara på anstalt" som orsak, 33 % uppgav "längtar ut" och 11 % uppgav "för att ordna upp ett problem utanför anstalten". Upp till 5 % av totalmaterialet svarade att de "längtar efter sprit eller knark", medan detta alternativ angavs av 42 % av flickorna på Rya och av 35 % av pojkarna på Råby, de båda ungdoms-

vårdsskolorna.

Claes Levins (1998) doktorsavhandling "Uppfostringsanstalten" tar upp ungdomsvårdsskolan/LVU-hemmet Råby, som har en klientgrupp i åldern 16-20 år, mot Håkanstorps 20-30 år och Lundens 19-35 år. Levin konstaterar att personalen ser rymningar i början av vården som något naturligt. En rymningssäker anstalt skulle motverka behandlingstanken. Av de 61 klienter som intervjuades hade 84 % rymt åtminstone någon gång. Oftast rymde de till något som de saknade på "utsidan". Ibland rymde de intervjuade ungdomarna för att de inte hade fått permission, ibland skedde det på grund av en impuls, ibland var det förknippat med "drog-begär". Rymmandet är för några en engångsföreteelse, för andra ett etablerat mönster. Men det stora antalet rymningar talar för att dessa utgör en naturlig del av frihetsberövandet och anstaltssystemet, menar Levin.

Levin (a.a.) redogör för ungdomsvårdsskoleutredningen från år 1954, som har en betydligt strängare syn på rymningarna än den som i dag upprätthålls på Råby. Utredningen får rymningarna att framstå som ett stort och allvarligt problem. Dessa innebär ett allvarligt avbräck i den lugna rytmen på anstalten och sprider oro hos de kvarvarande eleverna. Rymningarna begick dessutom ännu fler brott. De flickor som rymde blev sexuellt utnyttjade och kom tillbaka i uselt skick; gravida, smittade, smutsiga och hungriga. Så fick polisen merarbete, allmänheten blev irriterad och pressen kom med negativ publicitet.

Det finns en omfattande skönlitteratur och självbiografisk litteratur som beskriver rymningar. Verk som Dumas "Greven av Monte Christo", Eric Williams "Trähästen" och Charrieres "Papillon" beskriver rymningen som en flykt från olidliga förhållanden. För den sjöman som kastats i fängelse efter falska angivelser, de engelska krigsfångarna i tyska fångläger under andra världskriget och småtjuven som hamnat på Djävulsön framstår

tanken på att fly som den princip som tillvaron organiserar sig kring. Livet i fångelset får ett innehåll genom flyktförberedelserna.

Att förhindra rymningar

Redan i lagstiftningen betraktas rymningarna inom tvångsvården som ett problem. Det finns särskilda LVM-institutioner som präglas av en större slutenhet än övriga, ”institutioner för särskild tillsyn”, reglerat i 23 § LVM. Önskan att förhindra rymningar kommer också fram i regelsystemet och i de sätt på vilket byggnaderna är utformade. Håkanstorp och Lunden är båda anstalter för särskild tillsyn som utmärks av låsta dörrar och fönster, galler för fönster och kring uteplatser, samt av förstärkta väggar. Också övervakningen är till för att minska rymningstillfällena och för att minimera en potentiell rymmares försprång. På Håkanstorp gör nattpersonalen en runda på kvällen och en på natten för att kontrollera att klienterna på den öppna avdelningen är kvar. Är någon borta larmas polisen omedelbart. Lunden har ingen öppen avdelning.

På Håkanstorp är kontakten med omvärlden strängt reglerad för att förhindra införsel av narkotika och för att försvåra flyktförberedelser. Privata besökare släpps inte in på området. Klienterna får endast ringa i närvaro av personalen. Att skicka brev är tillåtet, men kuverten för ankommande post kontrolleras. Permissioner ges inte.

Inte heller på Lunden ges permissioner. I övrigt finns även där liknande kontrollinslag som på Håkanstorp förutom att klienternas telefonsamtal inte längre övervakas.

Håkanstorps geografiska läge kan ses som rymningsförebyggande. Den som vill rymma från Håkanstorp måste förbereda sig på en viss fysisk ansträngning; det är en kilometer till busshållplatsen vid vägen, nästan fem kilometer till Baggetorp, där taxistationen finns och drygt en mil till Katrineholm, där järn-

vägsstationen finns. Lunden, å andra sidan, ligger i utkanten av Lund, och bussen till Malmö går strax utanför institutionen.

Det går att bygga anstalter som är rymnings säkra. Ingen har på tio år rymt från kriminalvårdens högst säkerhetsklassade anstalter (KVS 2001). Hemligheten med att förhindra rymningar är att maximera anstaltens slutenhet. Men eftersom tvångsvård av missbrukare syftar till att förbättra människors möjligheter att klara sig utanför murarna blir avskildheten problematisk. Den som under en lång tid har isolerats från samhället blir dåligt förberedd på att klara sig i samhället. Därför måste man inom tvångsvården göra en avvägning mellan å ena sidan den slutenhet som rymningspreventionen kräver och å andra sidan återanpassningsmålet (Jfr Nilsson & Tops 1994). Claes Levin (1998) konstaterar att ”en anstalt som är hermetiskt tillsluten skulle, förutom att vara odräglig att vistas i för både ungdomar och personal, också vara en säkerhetsrisk därför att den trappar upp våldet mot personalen” (a.a:166).

På Håkanstorp är flyktmöjligheterna olika beroende på i vilket skede av behandlingsprogrammet klienten befinner sig. Allteftersom tiden går förflyttas klienten mot allt öppnare vårdformer, från intagets totala inlåsning till den relativa friheten på den öppna avdelningen, där varken dörrar eller fönster är låsta. För den klient som inte vill slå sig igenom väggar eller fönster erbjuds den första flyktmöjligheten när han får börja gå från den låsta avdelningen till matsalen och när han får delta i ett arbetslag. De som bor på den öppna avdelningen kan i skydd av mörkret avlägsna sig från institutionen. I bästa fall dröjer det till morgonen innan flykten upptäcks. Männens vet att landsvägen patrulleras av polisen efter en rymning. Därför gäller det att skaffa sig ett ordentligt försprång. Många går på järnvägsspåret in till Katrineholm, en tretimmars promenad. De brukar inte gömma sig när tåget kommer. Tydligt räknar de inte med att tåg-

personalen ska rapportera till polisen. Johansson (2000) konstaterar att det finns en social kontroll på landsbygden som gör att Hornös grannar ofta meddelar institutionen när de får syn på en rymmare.

Rymmare använder sig av olika strategier för att undvika att bli upptäckta och gripna. I 1800-talsklassikern "Onkel Toms stuga" använder två kvinnliga slavar en slug flyktstrategi. Väl medvetna om att beväpnade män med hundar jagar alla förrymda slavar gömmer de sig för en tid på den av spöken hemsökta vinden. När uppbudet har tröttnat på jakten inleds flykten. En liknande strategi berättar en av männen på Håkanstorp om. Han smet från en utflykt till en idrotts-hall, gömde sig i tolv timmar i ett av husen intill och återupptog sedan flykten.

Två klienter undvek den fysiska ansträngning som en rymning från en institution innebär genom att stjäla institutionsbussen. Ett par andra stal en bil av en av grannarna. En man från en stad i närheten av Håkanstorp blev upplockad av en bil på institutionsområdet.

På både Håkanstorp och Lunden har klienterna en möjlighet att rymma i samband med någon typ av utfärd: ett tandläkarbesök, ett besök till en idrottshall, en inköpsresa, en fikaresa till stan etc. Ett ganska vanligt alternativ är att rymma på vägen till eller från ett behandlingshem. Den som rymmer i samband med en sådan resa har ofta den fördelen att han befinner sig nära den egna hemorten. Om flykten är planerad har klienten kunnat välja ut ett behandlingsalternativ som ligger så väl till som möjligt. Men eftersom det tar tid innan klienten kommer iväg för att titta på behandlingsalternativet kräver denna typ av flykt tålamod. Ett annat alternativ är att avvika från själva behandlingshemmet. Att ge sig av från ett frivilligt behandlingsprogram är odramatiskt. Här är den fysiska miljön inte anpassad till att förhindra flykt. Klienterna tar här upp flera skäl till avvikningar:

1. Det var planerat på förhand och hade

inget med behandlingsalternativet att göra.

2. De har upptäckt att behandlingen inte varit vad de tänkt sig. Inför perspektivet att tvingas återvända till LVM-hemmet passar de på att ta sig några dagar i frihet.

3. De har brutit mot behandlingsprogrammets regler, t.ex. genom att använda droger, och inser att de kommer att bli utskrivna. Lika bra att då ge sig av på eget initiativ.

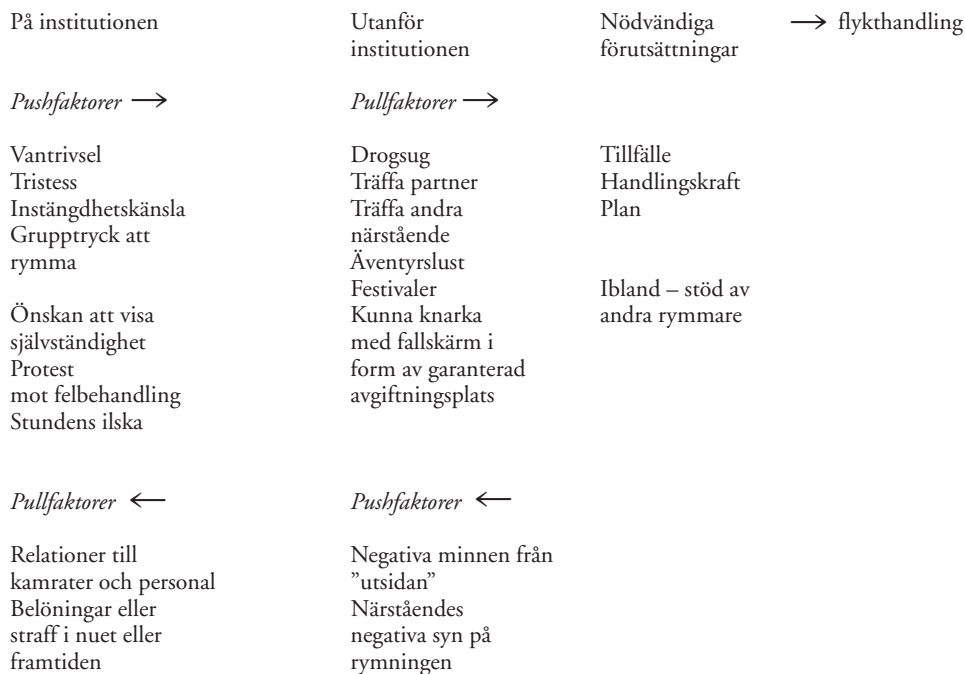
De flesta rymmer/avviker någon gång

Den genomgång av Håkanstorps journaler som har gjorts för samtliga av de 78 klienter som var placerade efter 4 § LVM under perioden 1.1 1997-30.6 1998⁵ visar att 85 % rymmer/avviker någon gång under vistelsen. Det är få som har rymt/avvikit mer än tre gånger.⁶ I en studie av LVM-hemmet Rällsögården (Möller et al. 1998) lanserar forskarna begreppet "avvikningskvoten", som uttrycker antalet avvikningar per tvångsomhändertagande. Under perioden 1989 och 1992 ligger kvoten på mellan 1,5 och 2,2. Håkanstorp hamnade under undersökningsperioden på 1,8.

Antalet rymningar från institutionerna varierar över tid. Den varma sommaren 1997 gav sig flera iväg för att de ville vara med på festivaler på hemorten. Fler rymmer på sommaren än på vintern. Det tycks också finnas ett samband mellan rymningar och vädreklimatet på institutionen. Hösten 1997 var en period då Håkanstorp tycktes fungera bra, bättre än våren -97 och våren -98. Flera klienter berättar att de trivdes och rymningarna var få.

Även för kvinnorna från Lunden är rymningar och avvikningar vanliga. En journalgenomgång av 22 kvinnor som varit intagna enligt 4 § LVM under åren 1997-98 visar att 17 klienter rymt/avvikit någon gång, vanligen när de varit placerade i familjevård eller på behandlingshem (10) eller i samband med utflykter (5).

Figur 1. Modell för push- och pullfaktorer vid rymningar

Push- och pullfaktorer vid rymningar

”Man sitter på sina förhoppningar att det ska ske en massa saker. Så sker inget. Dom lovar saker som inte blir av. Skyller på en massa prylar. Då blir man förbannad och känner sig nedtryckt. Då drar man bara härifrån.” (Ur en intervju med Mustafa, 22)

Ur klientintervjuerna har jag i en samlad modell fört samman de viktigaste orsaksförklaringarna till rymmandet och använt begreppen ”push” och ”pull” för att tydliggöra olika beslutsalternativ. Bondesson (1974) utgår från dessa begrepp i en diskussion om orsaker till rymningar, även om hon inte som jag särskiljer mellan push- och pullfaktorer inom och utanför institutionen.

Nilsson och Tops (1994), som utvärderat en LVM-enhet i Malmö, lägger tyngdpunkten på sådant som kan hänföras till pushfaktorer på institutionen och ser rymning som en re-

aktion på en konkret situation. I början av vårdtiden rymmer klienter som vägrar att acceptera tvånget. Andra rymningar är en reaktion på den vård klienterna får, till exempel strax innan de ska flyttas till ett behandlingshem eller står inför andra stora förändringar. En annan orsak är att klienten känner sig missförstådd och orättvist bemött, ”felbehandlad”, menar Nilsson och Tops.

Jag menar att Bondessons samt Nilssons och Tops' synsätt är alltför förenklat och att fler krafter är verksamma. Den individ som funderar på att rymma påverkas av pushfaktorer på institutionen, som ”knuffar iväg” honom, men också av pullfaktorer, som håller honom kvar. På utsidan finns pullfaktorer, som drar honom till sig och pushfaktorer, som avskräcker honom från att rymma. Beslutet att rymma eller stanna kvar kan analyseras utifrån en slags cost-benefit -kalkyl, där kostnaderna bedöms i för-

hållande till de vinster som rymningen kan föra med sig (jfr Aronsson 1990).

I modellen har jag också fört in ”nödvändiga förutsättningar” för att en flykt ska kunna bli verklighet. Det räcker inte med beslutet att fly, det krävs också ett ”tillfälle”. Så som tidigare framgått dyker detta tillfälle förr eller senare upp för en LVM-klient. Flera rymmare från Håkanstorp har inte velat vänta utan har själva skapat sina flyktmöjligheter. De har helt enkelt gjort ett hål i väggen och tagit sig ut. På andra LVM-hem har rymningar med hot eller våld skaffat sig ”förfogande” över personalens nycklar, vilket har skapat ett tillfälle som annars inte hade funnits.

Inom kriminalvården medför rymningar s.k. påbackning, d.v.s. att straffet förlängs med några dagar utöver de dagar då internen varit avviken. Den som rymmer/avviker från LVM slipper påbackning, men dagarna för rymningen läggs på vårdtiden. Straffet utgörs av ”att få starta från ruta ett igen”, alltså börja om från början i den stegmodell som tillämpas.

Intervjuerna med klienterna visar att kamratkretsen på olika sätt är viktig inför rymningen. Många potentiella rymmare berättar om sina planer för kamraterna för att diskret pejla intresset från de andras sida att koppla på. Är någon tveksam kan andras rymningsplaner ge inspiration: ”Det är tråkigt att rymma ensam.” I några fall på Håkanstorp har rymmare från södra Sverige slagit följe med stockholmare och därigenom haft en ledsagare i storstaden. Ju mer besvär rymmaren gör sig, desto starkare är förmodligen hans/hennes motiv att rymma. De som genomför halvhjärtade rymningar tycks ofta i ett sent skede ha valt att ansluta sig till en rymning som planerats av en eller flera kamrater.

Att vara på rymmen

Rymningen kan innebära en minisemester från institutionen, en självtagen permission,

som medför ett återbesök i hemmiljön, eller en markering av självständigheten. Den kan vara följden av att klienten tillfredsställt sin längtan efter ett kärleksobjekt, i form av en drog eller av flickvännen/pojkvännen (jfr Svensson 1996:279). Rymningen innebär en resa och därmed något att berätta för medklienterna vid återkomsten, som förr eller senare blir aktuell. Nästan alla använder rymningen till att återfalla i missbruk. Rusupplevelsen ger en transcendental upplevelse som klienten länge har fått klara sig utan.

I den kriminella subkulturen finns särskilda regler för hur rymmare ska behandlas. Den som är ”på naschen” kan räkna med en viss uppbackning från omgivningen, åtminstone under en kortare tid. Detta innebär att han/hon blir bjuden på mat och narkotika och kan erhålla ett par natters logi.

För den som inte är etablerad i den kriminella subkulturen finns inte samma jämförelsevis kravlösa hjälp att få. Den rymmare som saknar pengar och kontakter får ty sig till de inkomstkällor som står till buds. I ”Flickor på glid” beskriver Gustav Jonsson (1980) tonårsflickor som får sin första prostitutionserfarenhet när de är på rymmen från en ungdomsvårdsskola. Ibland ställer föräldrar och andra släktingar upp under rymningstiden. Av vårdpersonalen betraktas detta som något negativt.

Rymningarna är av mycket skiftande karaktär. Någon gång beskriver klienten sin rymning som ”ett roligt äventyr”. För andra kan den vara en starkt traumatisk upplevelse. För heroinmissbrukarna är rymningen en högrisksituation. Även om klienterna är väl medvetna om att deras tolerans för heroinet har minskat, är deras längtan efter heroinet ofta så intensiv att de vill ta en så stark dos som möjligt. Ibland finns också självmordstankar med i bilden, förstärkta av ångesten av att vara på rymmen.

Tilde, som har rymt tre gånger, har råkat ut för överdoser under varje rymning. Hon har

flera gånger räddats av kamrater som har återupplivat henne. Vid det tredje rymningstillfället ringde hon Lunden och bad om hjälp när hon kände att hon höll på att förlora medvetandet. Efter ambulans ville hon inte ringa, eftersom hon visste att polisen då också skulle dyka upp.

”På söndagen tog jag ryppar ihop med jonket.⁷ Så det var ju bra till en början, men sen efter några minuter så sa det pang. Och på dom minuterna hann jag ringa hit. Bibi körde i niohundra in här! Nej, men hon körde snabbt som fan in till Malmö och hämtade mig. Jag låg på en parkbänk där vid telefonen. Sedan in på akuten och där sa dom att jag måste ha i mig motgift.”

Avslutning – vad säger oss rymningarna om tvångsvårdens villkor?

I rymningen manifesteras flera av tvångsvårdens grundläggande problem: Tvångsvården är till för att hjälpa människor som inte vill bli hjälpta, åtminstone inte på detta sätt. Rymmaren gör sig oåtkomlig för alla förändringsförsök och tar själv över ansvaret för sitt liv, det ansvar som domstolen inte anser att klienten kan ta.

Rymningen är ett av de få maktmedel klienten har till sitt förfogande. Han/hon kan återta initiativet, men bara för en viss tid. Upp till 98 % av rymmarna från Håkanstorp återkom till institutionen eller till ett annat LVM-hem. Också Lunden-klienter på rymmen kommer i allmänhet tillbaka till institutionen. Håkanstorp och Lunden har valt att inte använda sig av permissioner. Detta innebär att det inte är tillåtet att lämna institutionen för en kortare tid för att sedan återkomma. För den som anser sig behöva en permission återstår ett enda alternativ: att rymma. Från de flesta frivilligalternativen är det däremot möjligt att få kortare permissioner.

Den svenska kriminalvården har visat att det går att bygga rymningssäkra anstalter.

Men rymningssäkerhet är inget reellt alternativ för LVM-vården. Målet för behandlingen är att klienten ska lämna LVM-institutionen och gå över till den frivilliga vården. Målet för den frivilliga behandlingen är att klienten ska ändra livsstil och lämna missbruket. Detta innebär i sin tur att klienten ska ta över ansvaret för sin egen drogfrihet.

Vården går sålunda långsiktigt ut på att klientens vilja ska stärkas, men viljan ska kanaliseras mot ett bestämt håll – mot drogfrihet. Om den självrannsakan som den frivilliga vården syftar till leder till att klienten bestämmer sig för att återgå till missbruket så accepteras inte detta beslut, utan klienten återförs till LVM-hemmet. Här finns en av tvångsvårdens många paradoxer. En möjlig lösning på denna paradox vore att i förtid släppa ut den klient som efter moget övervägande kommer fram till att han/hon vill fortsätta att knarka.

NOTER

1. LVM är en förkortning för ”Lagen om vård av missbrukare i vissa fall”.
2. Jag följer gängse terminologi och använder beteckningen ”frivillig” även om frivilligheten är en illusion, eftersom tvånget fortfarande finns i bakgrunden och avbruten behandling innebär att klienten återförs till LVM-institutionen.
3. Håkanstorp har sedan årsskiftet 2001 övergått till vård enligt LVU. Statistiken från Håkanstorp bygger på en journalgenomgång av Johanna Svensson. Jag har dessutom intervjuat 50 klienter och 19 personer från personalen på Håkanstorp, resp. 22 klienter och 6 personer från personalen på Lunden. Tack också till Göran Wallin för hjälp med databearbetning av journalmaterialet.
4. En utförlig beskrivning av Lunden finns i min bok ”Vård bakom låsta dörrar”, som är utgiven av Statens institutionsstyrelse (2001), som via sitt forskningsråd också varit anslagsgivare för studien. En särskild rapport om Håkanstorp utkommer år 2002.
5. Fem har flera LVM, för dessa räknas senaste avslutade vårdtillfälle. De som enbart var omedel-

bart omhändertagna (13) är bortsorterade. I denna statistik har jag inte gjort åtskillnad mellan rymningar och avvikningar.

6. Enligt journaluppgifterna har 12 inte rymt, 23 har gjort en rymning, 15 två rymningar, 17 tre rymningar, 8 fyra rymningar, 1 fem rymningar och 1 sex rymningar.

7. Ryppar = Rohypnol, som är en bensodiazepin som ofta används tillsammans med jonk (= heroin).

LITTERATUR

Aronsson, Gunnar (1990): Kontroll och handling. I: Aronsson, G. & Berglind, H.: Handling och handlingsutrymme. Lund: Studentlitteratur

Beecher Stowe, Harriet (1987): Onkel Toms stuga. Stockholm: Bonniers juniorförlag

Berg, Ethel & Grant, Cattis (1988): Tvångsvård av narkomaner - till vilket pris? Stockholm: Liber

Bjurner, Kristin (1992): Kvinnliga narkomaner i tvångsvård. Stockholm: Socialstyrelsen, SoS-rapport 1992:2

Bondesson, Ulla (1974): Fången i fångsamhället. Stockholm: Norstedt

Charriere, Henri (1995): Papillon. Stockholm: Mån-pocket

Dumas, Alexander (1961): Greven av Monte Christo. Stockholm: Lindqvist

Foucault, Michel (1987): Övervakning och straff. Lund: Arkiv

Fridell, Mats (1990): Kvalitetsstyrning i psykiatrisk narkomanvård - Effekter på personal och patienter. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

Gerdner, Arne (1997): Abscondence and duration of treatment of compulsorily committed alcoholics on a locked ward: effects of changes in the treatment program and the law. Scandinavian Journal of Social Welfare 6: 310-316

Johansson, Göran (2000): Tvång och tillit. Stockholm: SiS

Jonsson, Gustav (1980): Flickor på glid. Stockholm: Tiden/Folksam

Levin, Claes (1999): Uppfostringsanstalten. Lund: Arkiv

Möller, Kerstin & Gerdner, Arne & Oscarsson, Anita (1999): Rällsögården, Stockholm: SiS

Nilsson, Kerstin & Tops, Dolf (1994): LVM-vård av narkomaner. Lund: Meddelanden från Socialhögskolan 1994:3

Svensson, Bengt (1996): Pundare, jonkare och andra. Stockholm: Carlssons

Williams, Eric (1994): Trähästen. Stockholm: Wahlström